

Hvad gør man, når man møder unge i sorg i folkeskolen? I artiklen argumenterer Peter K. Olesen for, at det værste man kan gøre, er ikke at gøre noget. Han peger på, at det drejer sig om at være et medfølende medmenneske, som forholder sig til den unges sorg. Artiklen ser også på sorgens betydning for den unges udvikling og sætter spot på den generelle berøringsangst over for andres sorg.

Ikke overmenneske – men medmenneske

Af Peter K. Olesen

I denne artikel vil jeg beskæftige mig med problemstillingen, om læreres berøringsangst når de møder elever i sorg og plædere for nødvendigheden af, at man kommer denne berøringsangst til live. Sker det ikke, vil folkeskolens mål om at udvikle det hele menneske mislykkes på fatal vis, samtidig med at det vil få store konsekvenser, for de unge der rammes af en sorg. Jeg vil også se på, hvilken betydning sorg har for den unges udvikling.

Berøringsangst

De fleste har nok oplevet hvor svært det kan være, at skulle forholde sig til folk som har været ude for en traumatisk krise og er i sorg. Det nemmeste er, at vende dem ryggen og

lade som om intet er hændt. Måske er berøringsangst det rigtige ord. Det er i hvert fald den erfaring jeg har gjort mig, i kraft af mit arbejde som underviser og formidler i skoler og på seminarier, med fokus på problemstillingen: "Lærerens rolle når elever er i sorg og krise." Her møder jeg, som oftest, tilhørere med korslagte arme og et ligegyldigt blik i øjnene. Med denne attitude signaleres der, at de er betalt – og har ansvaret for at proppe noget lærdom i hovederne på eleverne; det er ikke deres rolle, at agere "pædagog" eller "grædekone".

Pligt til at hjælpe

I Folkeskolens formålsparagraf står der imidlertid, at det er folkeskolens pligt, at bidrage til

.....

elevernes alsidige udvikling. Normalt forbindes dette med en vekselvirkning af faglighed og kreativitet, således at elevernes forskellige intelligenser tilgodeses. Men formålsparagrafens ord kan hurtigt få en anden betydning, når man som lærer stifter bekendtskab med Dennis i 8. klasse, der konstant er urolig og ukoncentreret i timerne, og hvis faglige præstationer er dalende: i frikvartererne er han aggressiv og utilnærmelig. Her er fagligheden meget svær at få gennemført, hvis man ikke formår at gå ind og genskabe det fundament, som brutalt blev revet i stykker, da moren døde for et par måneder siden.

Læringens dimensioner

Læringens socialt - samfundsfaglige dimension opfatter læringsprocessen som et samspil mellem individ og omgivelserne. Det er impulserne fra denne proces, der sætter læringen i gang og giver den indhold. Læringsprocessen er afhængig af den kontekst, den finder sted i. Ud fra et psykodynamisk læringssyn vil det være elevernes motivation, engagement og følelser, som er afgørende for udviklingssituationen.

Det er ikke en sjældenhed, at unge der er - eller har været - i sorg, fortæller om lærere, som end ikke så til deres side, end ikke spurgte hvordan det gik, eller i det hele taget virkede underligt fraværende eller ligeglade. Det er vigtigt, at man som lærer har et begreb om, hvordan man skal tage vare på den elev, der er i sorg. For den der mister, har brug for opmærksomhed og omsorg for at bryde ensomheden og komme igennem sorgen.

Mur af tavshed

I kraft af samfundets institutionalisering er vi nået til den situation, at lærere og pædagoger i det hele taget er meget mere sammen med de

unge, end deres nærmeste voksne relationer. Derfor anser jeg det som meget problematisk, at unge i sorg, som higer efter opmærksomhed og accept, oplever en mur af tavshed fra nogle af de personer, de har tættest på.

Christian der mistede sin mor, beskriver det at komme tilbage til skolen og kammeraterne således:

"I skolen havde alle ondt af mig, men forsøgte at undgå mig. Det er svært at forstå. Det føltes som om at stå alene i en cirkel, mens alle stod og kiggede på mig." (2)

Når man som lærer står overfor et ungt menneske i sorg, vil man næsten automatisk føle sig utilstrækkelig. Det kan føles energi-krævende og angstprovokerende, at skulle beskæftige sig med, hvordan man kommer det i møde. Samtidig er klassen som oftest også berørt af situationen, og i nogle tilfælde vil flere af klassekammeraternes følelse af sorg blive reaktiveret.

At være medmenneske

Når man trøster, sker det ofte ved at aflede den andens tanker fra det sørgelige. Det kan hjælpe her og nu, men på længere sigt er det sundere at føle sorgen og smerten. Derfor skal lærere ikke prøve at opmuntre den sørgende, ved f.eks. at sige "græd ikke, det skal nok gå over". Det handler i stedet om, at turde rumme sorgen og dens følelser. Derfor er det langt bedre at vise eleven, at det er tilladt at have det svært. Hold om ham eller hende og sig f.eks. "det gør mig meget ondt, at din mor er død". Eleven finder selv ud af at aflede sine tanker, når han eller hun er klar til at skifte emne.

Kræftens Bekæmpelse har i flere år gået foran i kampen, for at øge kendskabet til sorg og dermed forholdt sig til den berøringsangst,

den medfører. De har opfordret folkeskolerne til at oprette et sorgberedskab, så man har klare retningslinier for, hvordan sorg og krise skal tackles. Ved at kende til dette, er det muligt at få førnævnte Christian ud af cirkelen og dermed opløse den paria – tilstand han befinder sig i, og få gjort ham til ligeværdig.

At støtte i sorgen

At støtte et barn i sorg kræver, som det står i Kræftens Bekæmpelses materiale, ikke at du er "overmenneske", blot at du er "medmenneske".(1) Det handler først og fremmest om at nå til en erkendelse af, at sorgarbejdet er en normal og nødvendig proces. Det vigtigste er, at signalere vilje til nærvær, forståelse og accept af det sørgende barn. Samtidig er det vigtigt gennem hele skoleforløbet, at beskæftige sig med forebyggende sorgarbejde, at tale med eleverne om at miste og om sorg. Der findes en mængde relevante redskaber og metoder, hvor det er muligt at komme rundt om netop de forbudte følelser, tage stilling til og få viden om børn og sorg. Det, at man som lærer har indblik i og bevidsthed om den teoretiske viden – sorgens faser, børns udvikling - giver et overblik og dermed også mulighed for at støtte og hjælpe den sørgende elev. Ikke to sorgsituationer er ens, derfor er medmenneskelighed, empati og intuition utroligt vigtige.

Livets store spørgsmål

I det hele taget er det vigtigt, at tale med eleverne om livets store spørgsmål – hvor kommer vi fra?, hvad sker der, når vi dør? Læreren kan forsøge at styrke evnen til samtale om den eksistentielle dimension, ved at gøre klassefællesskabet til et rum hvor åndelige, religiøse, ideologiske og eksistentielle spørgsmål kan få plads og bliver verbaliseret

gennem fortællingen. Samtidig kan man i klassen arbejde med den filosofiske dialog, hvor børns samtale kan danne basis for forståelse af eksistentielle spørgsmål. Dette kan ske, dels ved at opmuntre til at bygge videre på egne ideer, dels ved i fællesskab at forfølge de logiske konsekvenser af disse. Som lærer har man ikke altid et svar, men diskussionen og refleksionen er vigtige i elevernes dannelsesproces. Hvis man på forhånd i sin undervisning har legaliseret sorgen og dens følelser som en naturlig del af livet, og dermed skabt et understøttende klima, vil man opleve, at klassen står bedre rustet til mødet med sorgen, når den indtræffer.

Det sociale miljø omkring barnet kan have stor betydning for, hvorledes det klarer sig igennem sorgen. Involveringspædagogikken giver et bud på, hvordan man i klassen skaber et bedre pædagogisk og socialt miljø, gennem et forløb med socialt problemløsende møder, hvor lærere og elever i fællesskab får løst klassens problemer med en ikke – dømmende, personlig og varm holdning, konsekvens og gensidig ansvarlighed.

Hvert tredje barn berørt

Den gængse opfattelse af ungdommen som sorgløshedens og vitalitetens domæne, står sjældent mål med virkeligheden. En stor gruppe af teenagere har svært ved at genkende sig selv og deres tilværelse som lykkelig, uforpligtende og fri. Ifølge Kræftens Bekæmpelse mister mindst 4000 børn hvert år en af deres forældre. Desuden dør omkring 700 børn under 18 og deres søskende oplever et lignende tab. Og af Danmarks 1.1 million børn lever 300.000 adskilt fra den ene eller begge forældre, typisk på grund af skilsmisse. Alt i alt er mindst hver tredje danske barn, på den ene eller den anden måde, berørt af tab og deraf følgende sorg (1).

Konsekvenser

Psykolog Anne Jakobsen sammenligner sorgen med en byld. Tømmes den ikke, bliver den ved med at volde problemer og gøre ondt. Jo længere tid der går, før der prikkes hul på bylden, så væsken kan strømme ud, jo tykkere bliver huden omkring væsken og jo sværere bliver den at få hul på. Dette kan resultere i langvarige problemer, der griber dybt ind i det sørgende menneskes liv. (1) Dette vil typisk give sig udslag i psykosomatiske symptomer og undgåelse af sociale kontakter, og i værste fald en decideret psykisk lidelse.

Sorg i sorgen

Af de fleste opfattes omgivelsernes manglende opmærksomhed og forståelse af den sorg - ramtes situation, som en ekstra sorg i sorgen. Louise Marie Gormsen mistede sin mor som 15-årig. I bogen "32 børn om mor og fars død" konstaterer hun:

"Alle mine omgivelser lukkede af for mig. Ingen spørger, hvordan jeg har det – eller prøver at forstå, hvordan det er, når man mister en mor i en så tidlig alder." (2)

Dette kan skyldes, at sorgen ikke er en "legal" og naturlig del af livet; den er tabubelagt, hvorfor den gemmes af vejen: Vi vil være lykkelige, vi søger og søger efter det gode og ubesværede liv, fyldt med glæder og plads til endeløs begejstring. I dette fremstår sorgen, med dens alvor og reaktionsmønstre, bestemt ikke særlig attraktiv og interessant.

Den krævende teenagertid

Vores samfunds kulturelle traditioner og normer er udslagsgivende for, at vi ikke er

vant til at vise så stærke og dybe følelser og det bevirker, at det kan være svært for de unge at vide, hvordan de skal forholde sig til deres sorg.

Sorg burde ikke være et barn eller ungt menneske forundt. Naturligvis eksisterer der ikke optimale tidspunkter for børn eller unge, at skulle konfronteres med de følelser en sorg indebærer. Mange anskuer imidlertid teenagerårene, som det værst tænkelige tidspunkt at opleve sorgen.

Det er nemlig på dette tidspunkt, at verden begynder at ligge åben:

"Teenagertiden er (som altid) et krævende og finurligt stykke eksistentiel ingeniørkunst, en tid hvor der eksperimenteres, sværmes, drømmes, tænkes, føles, længes, sonderes, iscenesættes, tilegnes, skabes nærvær, lægges afstand og gås på opdagelse", siger Christian Graugaard (3)

De unge er samtidig i eget tempo, i færd med en frigørelse fra hjemmet. Når far eller mor eksempelvis dør, er det den voksne der "giver slip", i stedet for den unge. Den unge mister kontrollen, føler sig svigtet og magtesløs. Reaktionen herpå kan være vrede, raseri eller melankoli.

Teenagere befinder sig i en livsfase, hvor de skal udvikle evnen til abstrakt tænkning og til at forholde sig til konsekvenserne ved et dødsfald. Konsekvenserne af oplevelsen af et dødsfald i denne alder kan være, at de unge ikke kan håndtere kendsgerningen af, hvad døden på længere sigt har forvoldt, at den afdøde ikke kommer til at tage del i deres videre liv og opleve, når de tager eksamen eller får en kæreste. Hvis krisen ikke gennemleves tilfredsstillende, vil den unge opleve en identitetsforvirring som følge af

DET UBÆRLIGE - NÅR UNGE RAMMES AF SORG

---

mistillid til omverdenen. Der vil være fare for, at den almene udvikling går i stå.

Sorgens udtryk

Unge måde at udtrykke deres sorg på, kan ofte være svær at forstå for voksne. Nogle spiller høj musik eller går ekstra meget ud med kammeraterne. Samtidig er det meget almindeligt for dem, at fornægte sorgen og de smertefulde følelser. Dette gør det vanskeligt for dem, at bearbejde sorgen. Samtidig betyder det, at de unges ensomhed ofte bliver overset, fordi omverdenen tror, de klarer sig selv.

Mange teenagere føler, at sorgen og den alvor et tab bevirker, forhindrer dem i at leve og more sig som deres jævnaldrende. Uden større skrammer fortsætter hverdagen for de jævnaldrende, en hverdag hvor alt synes at komme let til dem; hvor de kampe de skal kæmpe virker ubetydelige, og hvor de ikke mindst befinder sig på et stadie af livet, hvor essentielle førstegangserfaringer udforskes og opleves.

Unge i sorg gennemlever således en pludselig modning, og mange oplever deres venner som barnlige og optaget af bagateller. Som Stine på 15 år, der efter sin mors død gengiver en episode fra frikvarteret:

”De sagde, at hvis de var blevet uvenner

med en, så kunne de ligeså godt begå selvmord. Det er sådan noget, jeg kan blive vred over. De skal ikke sige, at der ikke er nogle, der bliver kede af det, når de ikke ved, hvordan det er at blive forladt.” (2)

Store krav til nutidens lærere

Kravene til nutidens lærere er blevet høje. De har mange roller at skulle varetage. Med regeringens tiltag til en øget faglighed, tvinges lærerne endnu mere til at fokusere på elevernes faglige færdigheder. I kraft dermed formindskes lærernes muligheder for at have opmærksomheden på elevernes sociale mistrivsel, hvilket selvfølgelig er u hensigtsmæssigt.

Peter K. Olesen er underviser, vejleder og formidler i Børn i sorg og krise.

Litteraturliste

- 1) ”Den forsømte sorg.” Af Nina Ørum, Kronik i Politiken, tirsdag den 22. Maj 2001
- 2) ”32 Børn om far og mors død.” Af Peter Olesen og Signe Rølmer, Kroghs Forlag, 2000
- 3) Pornokøbing t/r, side 21. af Christian Graugaard fra ”Patter, pik og penge” af Monica Krog – Meyer, Rosinante, 2002